

Gözel many gözel şyglyň ak aty

Category:

Edebi

tankyt,Filosofiýa,Goşgular,Kitapcy,Oýlanmalar,Sözler,Türkmen dili

написано kitapcy | 21 января, 2025

Gözel many gözel şyglyň ak aty ŞYGRYYETIŇ TÄZE TOLKUNY

Ýaşlaryň edebi döredijiligine syn

Akyldar Ýusup Balasagunly indi müň ýyla golaý wagt bări hanedanlary, döwletleri, hökümdarlary hem raýatlary bagtyýar edýän kitabynda söz ussatlaryna aýratyn sarpa goýýar. Milletiň mertebesini beýgeltjek şeýle şahyrlar Garaşsyzlyk döwründe türkmen şyglyyetini ösdürmeklige uly goşant goşýarlar. Bu döwrüň öz edebiyat meýdany, söz ummany döredi. Ummanyň gözelligi, ýasaýsy, hereketi tolkunlarda. Biziň söhbetimiz öñkülerden badalga alýan, şol bir wagtyň özünde özboluşlylyga ymtylýan iň täze tolkun barada. Durmuş bir ýol ~ öñe baksaň, ýaşulular barýan bolsa, yza garasaň, ýaşlar gelýän bolsa, şeýle ýoldan ýöremek bagt.

► GÖZEL MANY GÖZEL ŞYGRYYETIŇ AK ATY

«Ýaz howlugar gujagyňa ýetmäge,
Saz howlugar gyjagyňa ýetmäge...» –

diýip, Watan hakyndaky şunça köp aýdymyň içinde öz owazyny ýetirmäge ymtylýan, öz pikirini täsirli açmagy başarıyan Mukam Muhamowyň şyglyyet meýdanynda öz ýüzi bar. Ýaş şahyryň nämeleri göz öñünde tutýanyny bilmesek-de, biz okyjy hökmünde gyjaga ýetmäge howlugýan saz babatda pelsepewi many çykardyk: şu barlyk ýaradylanda-da saz bar, älem-jahan bir geñsi owaz bilen aýlanýar, sazandalar saz gurallaryna daýanyp, ol owazlary adama düşnükli «dile geçirýär, şol baky saz türkmen gyjagynyň kömegi bilen halka ýaýylmaga howlugýar... Ýaş şahyryň

goşgularyny okanyňda, awtoryň okamaga, bilimini artdyrmagá höwesiniň uludygyny aňmak kyn däl. Ol mydama gözlegde we onuň özboluşlylyga ýmtylýan goşgulary okyjylaryň ýadynda galmaga ukyply. Onuň döredijiliginden käbir täsirli pursatlar:

Tolkunlar getirip, kenara zyňdy,
Ellerim galgadyp galdyn ýyllara...
(«Birmahal...»)

Kölegäne dönüp bile galaýyn,
Öz okunda aýlanýarka entek Ýer.
Söýmeseňem, bir görümsiz myhman men,
Senden gitmek niýetim ýok entekler.
(«Ygrar»)

M. Bekgiýewiň uly göwrümlı, pikire baý «Köñül pelsepesi», «Hat» atly goşgulary hem ýoluň dowamat boljagyna umyt döredýär. Yaş şahyryň başy ylhamdan doly, ol özüne düşünilmegini beýleki adamlardan has köpräk küýseýär. Söýgülü ýaryň, dogan-garyndaşyň, dostlaryň şahyryň illeriňkä görä başgaçarak boluşlaryna, özboluşly pikirlerine, arzuw-isleglerine düşünmegi uly bagt: «Bir bakyň! Meniň dünýäm nähili aladaly, gowgaly, meniň ýollarym nirelere uzaýar, her ýagdaý bolanda-da, men ýaşamak üçin güýji senden alýaryn...»

Duýmasam durmuşyň dabarasyny,
Ýerlemesem gujagynda gülleriň.
Derwüş deý syrymu gizläp içimde,
Gije-gündiz golda bolsa gülberim,
Sen maňa düşün!

Döredijiliği kämilleşdigiçe, ýaş şahyra düşünýänleriň sany köpeler. Bu goşguda bolsa ýaş şahyryň köňli «ilinden aýra düşüp, jäht edip ilini gözleyäne» (Magtymguly), «gaý-tupanlaryň içinde ýeke özi galan, ugruny ýitiren ýalñyz ýelkene» (M.Ý.Lermontow) meňzeýär. Liriki gahryman nirelerde, nähili halda bolsa-da, özüne düşünilmegini, ýalñyz goýulmazlygyny isleýär.

Kalpdan dömpüp çykan, ýasap bolmajak duýgulara ýugrulan «Hat» atly goşguda şahyr kakasyna ýüzlenipdir. Ogul ulaldygyça, oña kakasynyň pähimi, mähri ýetmezçilik edip başlaýar, «garaşmaga, göreşmäge, ýeñmäge sabry ýetenok», bu zemine sygmaýar:

Ýetilmédik menzillerde azaşyp,
Bir öýjagaz dikdim Arşyň töründen.
Soňky günler üzüp ýerden aýagym,
Aýy ýassyk edip ýatyp ýörün men.

«Aladalary bolsa on üçünji süñni ýaly egnine labyr atýar» (Günbatarda on üçlük san betbagtlyk getirýän san hasaplanýar, käbir jaýlarda, 13-nji gat, käbir uçarlarda 13-nji orun ýok. Belki, awtoryň bu nädogry yrymdan habary bardyr. Her hal aladalaryň şeýle galagoply sana deñelmegi ýerine düşüpdir), «çemeçilleň hyýanatyndan eýmenýär» (ýaş şahyryň döredijiliginde uly durmuşyň çemeçiller ýaly tagmasy bar bolsa, onuň ahlak-pelsepewi dünýäniň bir gyrasyndan gädip ugradygy). Gahrymanyň öz kakasy bilen barha ýaşynyň golaýlaşýandygy şygryň dartgynlylygyny, dramatizmini has-da artdyrypdyr. Ýaş gidenler ýaşlygyna galýarlar. G.Ezizowy hiç kim goja kişiniň keşbinde göz öñüne getirip bilmez.

A. H o j a m u h a m m e d o w a n y ſ formasy liriki oýlanma çalymdaş, käyerde belli bir galyba boýun egmeýän (belki, dünýäniň özi ýaly syrly zenan logikasy üçindir), şeýle-de bolsa, mazmuny-manysy bile, pikirleriň berlişi bile ýadyňda galmaǵa ymtylýan goşgular bar. Goşgularda ahwallar ýaş şahyryň başdan geçiriren şahsy duýgularynyň üstü bilen açylýar. Döredijilik ýolunyň başında hut şeýle-de bolmaly. Ýone şahyryň gahrymany özüni-de, il-günü-de söymeli. Soňabaka il-güne, dünýä bolan söýgiň özüne bolan söýgiňden üstün çykmaly. Belki, gelejekde şeýle-de bolar. Häzirlikcw welin gahryman obraz derejesinde işlenen bagtdan şeýle haýyış edýär:

Ertir üçin birden sanaw düzende,
Haýyış, bagt, ilki nobat başında
Adym bilen familiýamy goýaýgyn!

A.Hojamuhammedowanyň gahrymany «Işe barýan» atly goşgusynda edil şu günki özünü şeýle howsaladan halas edipdir.

Gaçmawersin bu günlerden höwäsim,
Nesipli ýollardan aýyrma, Allam!
Goý, süýjisi bilen, ajysy bilen
Atsamam,
iş-öý arasynda ataýyn hallan.

Zenan maşgalalara öni bilen öz ýüregiňi açmagy, onda-da, hiç zat galdyrman açmagy talap edýän aýdymçy şahyr bolmak kyn. Aýsat Hojamuhammedowa okyjylara ýüregini açypdyr.

Joşgundan, ylhamdan dömüp çykan käbir goşgulara diňe «Ajap» diýip seslenäýmek galýar. Aşyr Hanowyň «Söýgi söhbedi» janly bir ýureka bolup urup dur. Aşyk-magşukdan bir söze garaşýar, ol söz ýigididiň dünýäsini gowulyga tarap düñdermeli. Ine, şondan soň ýigit ýüregini onuň aýasyna goýýar we gyz islese, diňlesin, islese-de, gepe güýmesin, bolmasa-da:

Ýa isleseň, geljegiňi gur onda,
(Ýok, bu zatlar boýun bolmaz gümana).
Belli-külli takdyryny bagla sen,
Takdyryma, hyályma.
Hamana,
Ikimiziň ýagty saçjak ertämiz,
Ýazyk bolsun maňlaýlarda ap-aýdyň.
Iki bolup aýralykdan gaçarys,
Gizleneris.
Tapybilse tapaýsyn!

Söýginiň gözü kör bolýar diýýärler. Şonuň üçindir, belki, M.Muhamowyn gahrymanynyň gözünde-de söýgi äýnegini bar. Äýneklikä adam bagtly, birden şol äýnek gaçaýsa, hakyky dünýäde ýaşamak kyn. M.Muhamowda jan ýandırma bilen birlikd ýylgyrmaga iterýän mylaýym ýumoram bar:

Söýginiň äýnegini gaçdy gözümden,
Ýörär ýolum şonsuz has aýan eken.

Diňe ikimiz däl, ýeriň ýüzünde,
Başga adamlaram ýasaýan eken.

Aslynda-da, şyglyyetde söýgini durmuşdan aýry saýmaly, aýrylykda açmaly hem däl. Diňe jemgyyetiň, tebigatyň, sosial-ykdysady gatnaşyklaryň, ähli ýasaýşyň örüsinde açylanda, hakyky söýgini beýan edip bolar. Ähli zatdan geçip, çöllerde ygyp ýören Mežnuna atasy pahyr «Jan, oglum, itiňem öz Watany bar» diýip zeýrenýär. Ýone bu dessanda-da Mežnunyň gözleginiň diňe bir Leýli däldigi, Fuzulynyň öz poemasynda nyctaýsy ýaly, Leýliniň keşbinde Haky gözleýändigi üçin eseriň syrlylygy artypdyr, ömri uzapdyr.

♣ Goşgy syrly bolmalymy?

Hawa, hemme zat açyk-aýan aýdylan bolsa, okyja pikirlenmäge zat galmadık bolsa, ol goşgynyň täsiri uzaga çekmez. Onuň syrlylygy adam ykbalyny umumy manyda açýanlygynda bolmaly. Bolup geçýän duýgular, hadysalar, başdangeçirmeler bir adamyň dünýäsi bilen açylsa-da, olar her bir adama degişli we kimiň üsti bilen açylýanlygyny bilmek okyjy üçin esasy mesele däl. Ýone munuň özi ýene-de tebigy suratda bolup geçmeli we zor bilen syr ýasamak okyjyny ynandyrmas. M.Bekgiýewiň «Birmahal, ikimiziň dostlugymyz...» atly goşgusynda gahryman dosta bolan ynamynda aldanana meñzeş. Öň berk bina meñzeş kalba güman inip, haraba dönüpdir, onuň özüne hiç çäresi ýok, müň ýamaly il gezi heläk edýär, şöhrat dilenip ýasaýanlar dostlugyň gadyryny bilmez...:

Diýsinler däli-diwana,
Ýüzüme diýsin diýenler.
Ýogsa ýüregme ýapyşdy,
Düýnki duzumy iýenler.

Eger bu täsirli goşgynyň ikinji bendi jemleýji bent hökmünde getirilen bolsa, kyn pursatlarda-gahrymanyň adama bolan ynamynyň mizemändigini, şeýtana gol berip, alyna gitmändigini aňladardy. Näçe zehinli şahyrlar ýaşap geçdiler, emma olaryň

köpüsiniň atlary halk hakydasında galmadı. Sebäbi maýda öýke-kineden saplanyp, adamy, adamzady söýmek derejesine ýetip bilmediler. Öwrenýän goşgymyzda şeýle söýginiň nusgasy bar:

Erkim ýetmez ertirime,
Keç täleýe gargsym ýok.
Sabrymyň soňky nokadyn,
Ömür-ömür goýmuşym ýok.

• Filosofiýa ~ ähli ylmyň binýady.

Şahyr ondan aýlanyp geçip bilməz, önde-soňda oňa ýüzlenmeli bolar. Filosofik oýlar şahyryň döredijiliginde näçe ir ýüzüni görkezse, onuň şonça ir yetişdigidir, näçe köp bolsa, şonça-da eserleriň ömrüniň uzak boljagydyr. Yaşlarda filosofiýanyň, seýregrägem bolsa, görnüp başlamagy begendirýär.

S. S e ý i t m ä m m e d o w y ñ ýagşa, damja meňzeş, aýdan asylan, ondan sallanyp, kalendara giren, ondanam çykyp, sagada gaçan, bir görseň äwmezek, bir görseň hars urup barýan... wagt hakynthaky, ýarygije ogry ýaly öylere giren, cyra öcensoň, gahrymana ýesir düşen, gara lybasyndan utanýan, näçe uzak bolsa-da, Aşgabadyň köçelerinde guitarýan gije hakynthaky goşgular şeýle oýlanmalara mysal. Asyl, bu ýerde gije obraza öwrülipdir.

• Walydam, Mekge-Medinäm...

Eje hakdaky goşgular juda kän bolsa-da, adamda ýeke bolmaly dünýäleriň hataryndadygy üçindir, hiç wagt ýadatmaýar. Bu temadan saýlanaýmak kyn. Şonda-da S.Seýitmämmedowyň, M.Muhamowyň goşgularyny okap, «Şeýdibem aýdyp boljak ekeni!» diýeniňi duýman galýarsyň. Azerbaýjan şahyry Mürze Şafynyň:

«Men oňa Gündür öýtdüm, nur salmaýar hiç haçan,
Men oňa güldür öýtdüm, gül gülmeýär hiç haçan»

– diýip, öz döwründen öñe gidip, gyzyň nusgawy ýa romantiki däl, hut öz real gözelligini açmaga çalşışy ýaly, Seyranyň ejesi hem oglunyň saçyny şemal bolup daramandyr, tersine,

şemal ene bolup sysypapdyr. Gün bolsa ýylatmandyr, tersine, Gün eje bolup ýyladypdyr. Munuň özi ene mähriniň derejesiniň beýikligini aňlatmagyń bir täsin görnüşi. Eje hakyndaky aglanyp aýdylmadyk bu owadan agynyň soňky iki bendini bolsa okap lezzet almaly:

Tutýamyka gijeleriň ukusy,
Günler indi nädip daňlaryn atyr?
Menu äkidenne ökünip ýollar,
Ýaraly ýylan deý towlanyp ýatyr.

Ýagyş damjalary gussaly dünýäň
Hem-de meň gussaly gözlerme gaýdýar.
Birdenem ýalpyldap Gün çykdy,
Eje!!!
Ýylgyrdaň öýdýän.

Soňkuja jontujak setiriň täsirini diýsene?! Şeýle doly däl setir bilen pikiri jemläp, goşgynyň täsirliliginin artdyrylyan pursatlary Seýranyň beýleki goşgularynda-da bar.

♣ Logika gaty hötjet närse.

Bir görmäne, beýleki ylymlardan tapawutlylykda, şygryýet has erkin fantaziýanyň önümi. Oňa kesgitlemeler, teoremlar, aksiomalar, deňlemeler... ýat ýaly. Hakykat ýüzünde hakyky şygryýet hakykaty ylymdan-da ince açmaly. Älemin, ýasaýşyň haýsydýr bir mantya eýerip, täsin sazlaşykda aýlanyp durşuna meňzemeli hakyky goşgy. Gomerde, Dantede, Pyragyda... hut şeýle. Magtymguly Pyragy:

«Gün hanjary gökden ýere inende,
Güne garşy dogan Aýy güzel sen»

– diýende, Günün nurundan Aýyň şöhlelenişi baradaky ylmy hakykata daýanýar. Asla şahyryň ylmy logika daýanmaýan ýeri ýok. Yaş şahyrlar şeýle ylmy hem şahyrana logika berk daýansalar, goşgularyň ynandyryjylygy artardy. Aristotele görä, her bir bitewi närsäniň başy, ortasy hem aýagy bolmaly.

Bular biri-biriniň üstüni doldurmaly, tassyklamaly. Her bir aýdyljak pikir özünden öñ aýdylan pikiri tassyklamaly, soňky öñkini inkär etmel däl.

Gün oýandy,
ymyzgandy duýgular,
Goja zemin meniň bilen ýaşytka...
(G.Baýhanow «Gün oýandy»)

Gün oýansa, älem hem oýanyp başlaýar. Ýone nämüçindir, bu ýerde duýgular ymyzganýar, ymyzganmak sözi uklamaga taýýarlanmagy ýa-da meýmiremegi aňladýar. Goşgynyň tutuş süñni-de adamyň oýanýan döwrüne ~ hut şahyryň öz ýaşlygyna bagışlanypdyr. Yaş şahyr bu ýerde Günüň nuruna ymsynmagy aňlatmak isländir. Ya-da, aslynda, okyjyny çagalyk döwrüne äkidip, ene-atany ýatladýan täsirli goşgynyň bir bendindäki soňky iki setir goşgynyň yzygiderliliği bilen bagly bolman, ýone bir kapyáa üçin aýdylana meňzeş:

Ýaňja güllän ýorunja,
Üzümligiň içindedi.
Aňk bolup doňup oturma,
Günorta çay içeňdedi.
(«Atama»)

Ýaşlarda mantygy inçeden yzarlap ýazylan goşgular hem bar.
S.Seýitmämmedadan mysal:

Bir nokatda ýollarymyz bölündi,
Birinji nokada gaýdyp bilmedik.
Bar sözi aýtdyk biz birek-birege,
«Ýok» sözleri bolsa aýdyp bilmedik.

Käbir sözler awtoryň nygtamak islän pikiri bilen ylalaşmaýar.
M.Bekgiýewden mysallar:

«Ýekirlen ýüzlüler gözlände kemim...» diýen setirdäki «ýekirlen» sözi «ýekelenen, inkär edilen, ýazgarylan» manylarynda gelýär we okyjyda «Özüň birini kemsiden bolsaň, elbetde, gaýtawulyny alarsyň» diýen pikiriň döremegi ähtimal. Garaz, şeýle

pursatlarda özüňkiň doğrudygyny düşündirmeli bolýar. Ya-da edil şu bendiň özünde:

«Daşynda galkan deý goragym bolan:
Gyşdan doglan dostlarymdan razy men»

– diýen pikire garşy «0 nä diňe gyşda doglanlardan razyka?» diýen sorag döräp biler.

♣ Tebigylyk, durmuş hakykatyny real açmak şygryn ynandyryjyligyny, täsirlilikini, gözelligini artdyrýar, gahrymany okyjlara ýakynlaşdyrýar. Eje-kakanyň mähri ummasyz, ýöne çaganyň ykbalynda ata bilen enäniň orny bir başga. Ata-ene çaganyň arasynda göze ilmez bir mährem ýakynlyk bar. G.Baýhanowyň «Atama» atly goşgusynda adamyň çagalyk döwri, mähriban ata-ene bilen gatnaşyklar hut çaganyň dili bilen açylypdyr.

♣ Ç e p e r e d e b i ý a t y ñ ö z e n e s i
h a s a p l a n ý a n h a l k d ö r e d i j i l i g i
bilen ruhy ýakynlygy bolmaly. M.Muhamow ýaryndan «ara düşen aýralyk ýoluny ýalan bilen çynyň arasy ýaly gysgalmagyny» haýış edende, Soltansöýün bilen Myraly hakynthaky rowaýat ýadyňa düşýär. M.Bekgiýewiň «Dünýäň dabanynda ýyldyrym çakyp...» diýen setirinde «dabanyndan ot çykýar» diýen durnukly söz düzümi şahyrana işlenipdir. Şeýle-de, bu setiriň döremegine antiki mifologiyadaky Ahillesiň hem ejiz, hem toprakdan kuwwat alýan ýeri bolan dabanynyň täsir eden bolmagam mümkün.

♣ A d a t y l y k ~ ş y g r y ý e t i ñ d u ş m a n y

Ondan gaça durmaly. Näçe kyn-da bolsa, öz sözüňi aýtmaga çalyşmaly. Her bir okyjy şygyrdan «Bäh!» diýdiräýek özboluşlylyga garaşýar. A.Gaýlýewa goşgy ýazmagyň formasyny gowy ele alypdyr. Ýone şahyry şahyrdan tapawutlandyrýan närse ~ onuň özboluşlylygy. Özboluşlylyk edebiýatyň taryhyna adyň ýazmagyň ýeke-täk ýoly. Bu zehinli gyza döredijiligiň iň gyzykly, dargynly, howsalaly pursady ~ öz ýoluňa çykmak garaşýar. A.Hanowyň yşk-söýgä bagışlanan goşgusyndan bir bende

özbuluşly öwüşgin bermäge synanyşalyň:

«Yşk bormy, ataşda ýanmasa?» diýdiň,

Ot bile suwadym ýüregmi, läläm.

«Yşk bormy, aýazda doñmasa?» diýdiň,

Sözüñe doladym ýüregmi, läläm.

Ýöne ataşda ýanmak, aýazda doñmak bolaýmaly adaty bir ýagdaý. Indi şu bentdäki «ataşda» hem «aýazda» sözleriniň ornunu çalşyp okap göreliň. Buz ~ aýazda ýanyp duran, ot ~ ataşda doñup duran ýşkyň täsiri bir başga.

Goşgulardaky p i k i r l e r i n m a n y

g ü r ü l i g i onuň agramyny artdyrýar. Ýöne häzirki zaman türkmen şygryýeti edebiýatdaky didaktizmden tapawutly. XX asyr türkmen şygryýeti bilen sazlaşyk saklap, duýguçyl goşgulary öňe sürüp başlady. Bu ~ döwrüň talaby. Nusgawy edebiýatyň akyl-paýhas ýuki ýetik goşgularyna öýkünmelerem, olardan täsirlenmelerem indi öñki derejä çykyp bilmeýär we okyjjy täze bir forma garaşdy. Şygryýet muşdaklarynyň talabyny ödedi.

Esasan duýgy bilen iş salşyp başlan lirikada ykballary, howsalany, gam-gussany, şatlygy täsirli açmak zerur. A.Hanow «Gije» atly ýedi bentli ýekeje goşgusynda gözlerine çiș kakyylan gjijede dokuz sany ykbalyň hersini iki setire sygdyrp okyja ýetirmegi başarypdyr: köçeden barýan, hyály paşmadyk biri; tirsegine agram berip, penjireden alyslara seredýän bir peri, toýa çakylyk hatyny mäjum eden, kirpikleri nemli gyz; kofe bilen ylhama hüjüm edýän şahyr; biwagt aradan çykan aýalyny ýatlap, demini sanap ýatan goja; gjäniň gözüne çiș kakylandygy sebäpli, hyály çuwmedik ogry, oglunu gujagynda ezizleýän eje; aýralyga çydaman, penjireden aşak sallanýan ýigit; özünüň bir gorkunç çözgüdinden howpurgap duran gözel... Elbetde, bu göreldä eýerip, goşgyny ykballaryň dürli pursatlaryndan dolduryp bilerler. Ýöne gep olary nähili derejede täsirli hem owadan bermekde-de bar.

► GÖZEL GALYP GÖZEL MANYŇ GANATY

Edebi dil umumyhalqy dildir. Şahyryň dili baý bolmaly. Sözlük

düzümini düzýän kär-hünär, şıwe sözlerinden, alynma sözlerden, ylym-tehnika bilen gelýän sözlerden... giňişleýin peýdalanmaga onuň doly haky, hatda borjy bar. Ýone beýle erkinlikden, ähli beýleki meselelerde bolşy ýaly, diňe zerurlyk dörände, juda ýerlikli ýagdaýda peýdalanyp bolar. Başga pursatlarda beýle sözler şygryň umumyhalky bolmagyna päsgel berýär. Aşakdaky mysallarda A.Hojamuhammedowa bilen A.Gaylyýewanyň goşgularda «höwesim» sözünü «höwäsim» görnüşinde almagy üçin zerurlyk ýok.

• Ş a h y r a na sintaksise laýyklykda goşguda sözlem agzalarynyň orunlary çalşylyp bilner. Şunda dyngy belgilerine ünsli çemeleşmek zerur. «Düşmen, bagta barýan hyýal atymdan» (M.Bekgiýew) diýen sözlemiň doğrusy «Bagta barýan hyýal atymdan düşmen» bolmaly we bu ýerde otur goýmagyň zerurlygy ýok.

Başky we soňky bentlerde pikirleriň gaýtalanmasы diňe ýerlikli ulanylan ýagdaýynda, tutuş goşgudaky pikiri çugdamlamaga ýardam edýär:

Gözleriňi gözlerime garat-da,
Sen bir söz diý, elewresin hyýalym...

* * *

...Diýenlermiň doğrulygna baş at-da,
Sen bir söz diý, elewresin hyýalym.
(A.Hanow «Söýgi söhbedi»)

G. B a ý h a n o w yň «Saňa garaşyp...» atly goşgusynda bir bendiň goşgynyň başynda we soňunda sözme-söz diýen ýaly gaýtalanmagyna zerurlyk görünmeýär.

Umuman, şahyrlar hiç bir endige-de erkini doly bermezlige çalyşmaly.

Meňzeş harply bogunlary däl-de, dürli söz toparlaryndan bolan sözleriň s e s

s a z l a š y g y n y k a p y ýa hökmünde ulanmak ussatlykdan nyşan: «asmaly – asmaga», «bir peri ~ kirpige» (A.Hanow

«Gije»); «entek Yer ~ entekler» (M.Muhamow «Ygrar»)

♣ Çe k i m li we će k i m s iz sesleriň sazlaşygy, Pyragynyň «Gara daşdan gara gylý saýlan göz» diýen setirindäki ýaly, diňe tebigy suratda getirilende, şygryň many-mazmunyny bozman, gaýta güýçlendiren ýagdaýynda peýdaly bolup biler. Ýaşlarda şeýle pursatlar bar: «Duýmasam durmuşyň dabarasyny», «Ham-hyýallaň hasylyna garaşsam», «Setirleriň süñňün süzer barlygyň»... (M.Bekgiýew «Köñüp pelsepesi»); «Indi ömrüň öwrümlerne öwelip...», «0ýalygmy ogurlatdyn oýlara...» (M.Muhamow «Ygrar»). «Dek» we «deý» sözleriniň ikinjisiniň has owazly, ýumşak ýaňlanýandygy baradaky pikir G.Ezizowyň ünsüni özüne çekipdir. Her sesiň aýratyn täsiriniň bardygyny bilmek üçin olary gezekleşdirip okap göräýmeli: «Dutaryň kirşi dek incejik ýolda...» (M.Bekgiýew «Hat»). Elbetde, bu gutarnykly netije däl. Ýerlikli ulansaň, dymyk «k» çekimsizniň hem öz orny bar.

♣ S e t ir dö w ü l m e l e ri ýerlikli ulanylanda, şygryň many taýdan täsirliliginı artdyrýar. XX asyryň başlarynda, esasan, W.Maýakowskiniň özbuluşly joşguny bolan goşgularında köp peýdalanylan setir döwülmeleri hyjuwyň barha joşýandygyny, pikirleriň has nygtalýandygyny aňladýar. M.Bekgiýewiň iki setirde berlen pikiriniň birinji setiriniň soñundaky ikuçlulygy aňladýan «ýa» baglaýjysyny aýratyn setirde bersek, has göwnejajý bolardy:

Biz bagtyň keşbini görmedikmi ýa,
iň eziz düýşünü gördükmi Hakyň?!

♣ P u n k t u a s i ý a ny örän ýerlikli peýdalanmaly. A.Hanow «Gije» atly goşgusynda her iki setiriň başında hem ahyrynda köp nokatlary ýerlikli ulanmak ýerlikli ulanmak bilen, bir ykbalyň anyk bir pursadyny aýratynlaşdyrypdyr. A.Hojamuhammedowanyň «Geň zat» atly goşgusynda-da köp nokatlar duýgynyň dürli pursatlaryny açmaga ýardam edipdir.

♣ Bogun artdyrylmasyň ýa-da kemeldilmesini diňe uly zerurlyk dörände, şygryň mazmuny we formasy şeýle gysgaltmany talap

edende, goşgynyň erkin okalmagyna päsgel bermedik ýagdaýynda peýdalanmak bolar. Başga ýagdaýlarda bu ýagdaý goşgynyň many-mazmun hem forma gözelligine päsgel berýär. Nädogry bogun kemmelere mysallar: «Gyrmyz pyýalasyn düýşleri bile...» (G.Baýhanow «Saña garaşyp»); «Olar gözelligiň, görküňem ulsy...» (S.Seýitmämmädow «Hat»). A.Hojamuhammedowa bogun sanyny doğrulamagyň hem-de «pulsy» sözüne kapyálaşdyrmagyň hatyrasyna orfoepiýada-da, orfografiýada-da düşmeli däl bogny düşüripdir: «A nämçüýn özüň geliberäyeňok!..» («Bagt»). «Näme üçin» söz düzümünde käte orfoepiýada «e» sesi düşürilip, sözler goşulyp aýdylsa-da, orfografiýada düşürilmeyär. «Üçin» sözi bolsa bütinleý ýalňyş ýazylypdyr. Setiriň soñundaky bir söze (geliberäyeňok) şeýle köp duýgyny diňe zenan şahyrlar yükläp bilse gerek.

♣ S ö z l ü k: Şahyrlar täze sözler ýasap, getirip, diliň sözlük düzümini baýlaşdyryarlar. Köp sözler dilde ornaşmaýar, käbiri bolsa şol şahyr ulanandan soñ, dile girip gidýär. «Çyn söýgüsün aňla serin säm eden...» (M.Bekgiýew «Umyt») diýen setirde «sämemek sözünü bölüpdir» we doğrudanam, sözün köki bir bolup, onuň many etimologiýasyny öwrenmek zerur. M.Bekgiýew käbir setirleri täzece düşünjeler bilen bezemek isläpdir. Mysal üçin, «badam gözýaşym» diýlende, gözýaşyň badama deňelmegini şowly hasaplap bolmaz. G.Baýhanow «Atama» atly goşgusynda «g a r g y l y k» sözünü ýerlikli ulanypdyr we bu ösumlikden at edinip oýnaýışlary obada ulalanlaryň her biriniň ýadyna düşse gerek. Edebiýaty söýujileriň arasynda «s e n l i» sözünüň ulyalyşy, onuň alynma sözdügi barada dürli pikirler bar. Garyndaş dillerde işeňňir ulyalyan sözleriň diliň sözlük düzümine aralaşmagynda hiç-hili geň zat ýok. Bu söz bolsa «s e n s i z» sözünüň barlygy hökmünde türkmen dilinde, seýregrägem bolsa, öň hem ulyalyardy. Aslynda, alynma söz diliň sözlük düzümini baýlaşdyryjy bir çeşme. Dil olary öz kadalaryna laýyk getirýär.

Ýaşlaryň döredijiligine tematiki köpdürlülik, şeýle-de, ynsan häsiýetlerini inçeden açýan, belli bir obrazy janlandyrýan şygýrlar ýetmezçilik edýär. Adam ruhunyň lukmanlary bolan

şahyrlaryň häsiýetleri kämilleşdirmäge gatnaşmagy, lukmanlaryň Gippokratyň kasamyny içip, dost-duşmany bejerisi ýaly zerurlykdyr. Elbetde, her ýasdaky adamy tolgundyrýan meseleler toplumy hem bolýar. Yaşlar indiki ädimleri öz wagtynda äderler, nesip bolsa. Herhal biziň gözlegimiz, ir dogup uzak durýan ýyldyzlar.

Ylham atyny ula goşan, bu ýerde syn berlip ýetişilmedik zehinli ýaşlar kän: A.Jumaýew, Laura Maksymowa, Mätgurban Mätgurbanow, Maksat Hudaýberdiýew, Sapa Hommadow, Allanur Çaryýew, Aýsapar Emelowa, A.Aşyrmädowa... Ähli ýaşlar ýol başynda. «Köp külpetli kötel ýollar» (G.Ezizow) entek önde. Kimiň yhlasy näçe menzile ýeter?! Ylahy gelýän zehini edinip bolmaýar. Ýöne ol zehiniň berilmegi hem entek seniň şahyrdygyň aňlatmaýar.

Y l a s , g ö z l e g , o k u m y s l y k ...

Ine, ýaşlaryň hupbatly hem lezzetli ýodasyny gadymdan gelýän baş ýola ulaşdyrjak häsiýetler. Uly ýoluň dowamata ulaşmagy üçin baş zerurlyk il-günüň, Watanyň seni gereklemege. Hormatly Prezidentimiz zehinleri ösdürmek, goldamak barada ummasyz köp tagallalary edýär. Beýle zamanada maksat tutan myrat tapar. Goý, ýodalar ýola ulaşsyn!

Baýram AKATOW,

Seýitnazar Seýdi adyndaky TDMI-niň uly mugallymy Edebi tankyt